

ÁROKAY LAJOS

**A REJTETT MAGYAR KATONAI ATTASÉ SZOLGÁLAT TEVÉKENYSÉGE
1923—1928 KÖZÖTT**

A trianoni békeszerződés katonai határozványai közvetve megtiltották Magyarország számára katonai attasék beosztását a magyar külképviseletekhez. Az ellenforradalmi Magyarország politikai és katonai vezetése, amely a békeszerződés be nem tartását, sőt revízióját tette meg külpolitikájának alapjává, ezt a tilalmat semmi esetre sem kívánta betartani. A revíziós politika szempontjából ugyanis elengedhetetlen követelmény volt a nemzetközi helyzetben bekövetkező változások állandó és közvetlen figyelemmel kísérése, az ezekből adódó esetleges kedvező lehetőségek felderítése, a hasonló felfogású külföldi tényezőkkel való kapcsolatok felvétele és fenntartása.

Ezért hozták létre 1920-ban rejtetten a katonai attasé szolgálatot: a „katonai szakelőadói” intézményt. A magyar külképviseletekhez beosztott „katonai szakelőadók” — diplomáciai és konzuli címekkel felruházott vezérkari tisztek — 1920 és 1923 között nyolc országban folytatták a számukra meghatározott tevékenységet.¹ 1922-ben azonban a Pénzügyminisztérium részéről felmerült a szolgálat felszámolásának gondolata.

Vita a katonai szakelőadó szolgálat fenntartásáról

A Horthy-rendszer stabilizálódásának előrehaladása, a hadsereg társadalmi szerepének korlátok közé szorítása, a háború utáni zavaros helyzet fokozatos tisztulása, a gyors változásokba vetett remények meghiúsulása, a tervezett fegyveres akciók sikerének kilátástalansága, az új európai hatalmi viszonyok megszilárdulása egyre inkább előtérbe állította a magyar uralkodó körök azon csoportjait, amelyek a háború utáni békerendszerbe való belenyugvást, a békeszerződés rendelkezéseinek teljesítését találták az egyetlen reális politikai megoldásnak.

A felfogásbeli különbségekre fényt vet egy pénzügyminiszteri átiratban megfogalmazott kifogás a Honvédelmi Minisztériumban uralkodó hangnemmel kapcsolatban. Hegedűs Lóránt pénzügyminiszter Belitska Sándor honvédelmi miniszterhez 1921 júniusában egy megkeresésre írt válaszlevegében a többek között a következők olvashatók: „Nem mulaszthatom el, hogy Nagyméltóságod

¹ Lásd: *Árokay Lajos*: Az önálló magyar katonai attasé szolgálat létrehozásának előzményei, 1918—1919. (Had-történelmi Közlemények [a továbbiakban — HK] 1983. 1. sz. 73—94. o.) és *uő.*: A rejtett magyar katonai attasé szolgálat első állomáshelyeinek felállítása 1920—1923. (HK. 1983/3. sz. 356—381. o.)

szíves figyelmét felhívjam arra, hogy ezen átiratban is oly ideológia foglaltatik, mely ha az antanttal való tárgyalásunk folyamán a honvédelmi minisztérium egyes ügyosztályaiban tovább fog haladni, a kormányra nagy kellemetlenséget hozhat, mert merőben szembe helyezkedik a békés politikával, melyet követnünk kell. Oly kitételek, melyek szerint nekünk ellenségeinkkel kell sikeresen megbirkóznunk és erre kell berendezkednünk, a trianoni békeszerződés aláírása után teljesen elfogadhatatlanok. A békeszerződést aláírt feleket ellenségeinknek már nem tekinthetjük, és végzetes következményekkel járna Magyarországra nézve, ha továbbra is e gondolkodás vezetne minket, úgy, hogy ily felfogáshoz semmi esetre hozzá nem járulhatok és ez ellen határozottan tiltakoznom kell annál is inkább, miután a háborús gondolkodás merőben ellentétes avval a békés kibontakozással, mely egész működésünknek alapját képezi. Sajnálattal kell koronként látnom, hogy ez az ellenségekkel való megbirkózás gondolata még mindig kísért némely körökben és remélem Nagyméltóságod lesz kegyes intézkedni, hogy ez a teljesen idejétmúlt gondolkodás még átiratokban sem nyilvánulhasson meg.”²

A katonai vezetés ezt a felfogást elutasította. „Nem élünk béke-időben, álcázott háború idején élünk, mely minden pillanatban nyílt háborúvá alakulhat át. Készen kell lennünk minden tekintetben. Szükség esetén és kedvező körülmények között a kormány kész akar lenni erőszak használatára.” — mondotta Belitska honvédelmi miniszter egy parlamenti beszédében a trianoni békeszerződés revíziójának lehetőségével kapcsolatban.³

A kérdés vitatása során napirendre került a katonai szakelődői hálózat további fenntartásának kérdése is. A szolgálat működtetése óriási összegeket emésztett fel az államháztartásból. A pénzügyminiszter dr. Láng Boldizsár párizsi kiküldetése kapcsán kezdte meg akcióját a katonai szakelődői rendszer felszámolása érdekében. A párizsi hely létjogosultságát elismerve, a többi szakelődő visszahívását kérte. A Pénzügyminisztérium gondolatmenete a következő volt:

„A trianoni békeszerződés V. részében foglalt katonai rendelkezések folytán Magyarország hadereje oly mérvben korlátozott, hogy katonai akcióképességünk a szövetséges és társult hatalmakhoz tartozó államok haderejével szemben jelentéktelennek mondható. Azok az információk tehát, amelyeket ily kiküldött katonai egyének útján a szövetséges és társult hatalmaknál abból a célból szereztünk be, hogy azok hadikészültsége tekintetében tájékoztatva legyenek, a mi haderőnk jelentéktelen voltára való tekintettel alig bírhatnak értékkel, mert ezek a tapasztalatok a mi haderőnk fejlesztése és a magyar hadsereg szervezetének kiépítése szempontjából a békeszerződésnek ismert korlátozó rendelkezése folytán egyáltalán nem értékesíthetők.”⁴

Meg kell jegyezni, hogy az idézett részt — amely felfogásában teljes mértékben ellentétes volt az uralkodó és hivatalos revansháborús nézetekkel — a fogalmazványból kihúzták és az elküldött átiratba csak a pénzügyi nehézségek említése került, olyan összefüggésben, hogy a hozott anyagi áldozatok a kiküldött legjobb igyekezete mellett sem biztosíthatják a kitűzött célt.

A „pacifista” nézetek elterjedése arra készítette a vezérkart, hogy megfogalmazza a polgári és a katonai vezetés összhangba hozatalával kapcsolatos elképzeléseit. Egy 1922. január 30-án készült fogalmazvány „pro domo”-jában a következők foglaltatnak: „Az állami közigazgatás központi szerveivel folytatott különböző, igen fontos katonai vonatkozású kérdések letárgyalása alkalmával

² Csak szolgálati használatra! Budapest, 1968. 283—284. o.

³ Országos Levéltár (a továbbiakban — OL) MTI Könyvkiadások 1922. okt. 7.

⁴ OL PÜM Általános iratok 1924 166601. sz.

mindinkább kidomborodott azon jelenség, hogy polgári részről az állam életbevágó honvédelmi érdekei a kellő megértésre nem találtak. Régi tapasztalat, hogy a békés fejlődést, s így a háborús bonyodalmak megakadályozását, sokszor vezető és döntő szóval bíró politikusok is a háború általános tagadásba vételével vélik előmozdítani, s ennek következeként hajlamosak arra, hogy a háborúra való felkészülést is másodrendű kérdésnek, szinte az állam érdekeit nem is szolgáló öncélnak tekintsék. Kívánatos lenne befolyásolásuk oly irányban, hogy az ország létérdekeit jelentő katonai készütség — a békeszerződés súlyos következményei ellenére is — az ország teljesítő képességének legmagasabb fokára emelhető legyen.” Az előterjesztés javasolja, hogy a cél érdekében a kormányzó támogatását is igénybe kell venni.⁵

Lorx tábornok vezérkari főnök a honvédelmi miniszterrel egyetértésben lezögezte, hogy a katonai szakelődök kiküldése a legszorosabb kapcsolatban áll a mindenkori katonapolitikai helyzettel, s mivel ez a helyzet változhat, nem vállalhatnak előre kötelezettséget arra, hogy ilyen állásokat a jövőben nem tartanak fenn. „Annak megállapítása, hogy mely időben és helyen válik valamely új katonai szakelődői (attaché) hely létesítése honvédelmi szempontból szükségessé, tehát csakis a Honvédelmi Minisztérium hatáskörébe tartozhat. Az ország pénzügyi helyzetének legmesszebbmenő méltánylása dacára felelősségem teljes tudatában ki kell jelentenem, hogy további katonai szakelődök (attachék) kiküldéséről a jövőben is semmi körülmények között le nem mondhatok.” — írta a VI. főcsoport (a rejtett vezérkar fedőszerve) akkori főnöke.⁶

Belitska honvédelmi miniszter az új pénzügyminiszternek, Kállay Tibornak 1922. május 1-én küldött átiratában az érvelést kibővítette azzal, hogy Magyarország nemcsak a szűkebb értelemben vett honvédelmi szempontból, hanem az ország területi integritásának visszaszerzése érdekében is szüksége van arra, hogy képzett katonai képviselői legyenek külföldön. „Elengedhetetlennek tartom — írja —, hogy összes szomszédainknál és azon kívül azon államoknál, melyek katonai politikai tekintetben reánk nézve fontosak (jelenleg Németország, Olaszország, Franciaország és Lengyelország) katonai szakelődőket tartunk.”⁷

Kállay pénzügyminiszter ezek után arra kérte a honvédelmi minisztert, hogy ha ragaszkodik a meglévő katonai szakelődői helyek további fenntartásához, a szóban forgó kérdésben kérje a minisztertanács döntését.⁸ A minisztertanács 1922. október 27-i ülésén a pénzügyminiszter most már a kormány tagjai előtt vetette fel a kérdést, „vajon okvetlenül szükséges-e, hogy követségeink mellett katonai szakelődők működjenek?” A honvédelmi miniszter és a külügyminisztert helyettesítő Kánya Kálmán érvelésére a minisztertanács elfogadta azt az értékelést, hogy „...a katonai szakelődőknak a követségekhez való beosztását kiváló szolgálataikra és az ország védelmi érdekeire való tekintettel nem tartja mellőzhetőnek”.⁹ A vita eldőlte után megnyílt az út a vezérkar által már régebben tervezett újabb állomáshelyek létesítése előtt.

5 Hadtörténelmi Levéltár (a továbbiakban — HL) VKF. 1. oszt. 1922. 1221. sz.

6 OL PÜM. Általános iratok 1922. 1815. sz.

7 Uo.

8 Uo.

9 OL Min. tan. jkv. 1922. október 27.

Reval

A Fővezérség II. osztálya, majd később a vezérkar nyilvántartó osztálya 1919 őszétől kezdve készített összefoglalókat Szovjet—Oroszországról. A magyar vezető körök — negatív értelemben — bizonyos reményeket fűztek a Szovjetunió létehez is, mint olyan tényezőhöz, amely kívül áll a békeszerződések által megteremtett európai politikai rendszeren, amelynek belső és külső erősödése a nagyhatalmakat új szövetségi rendszer megteremtésére fogja ösztönözni.

A helyzetjelentések határozottan leszögezték, hogy a nyilvántartó osztály véleménye szerint Szovjet—Oroszország helyzetében lényeges változások nem várhatók. Világosan felismerték azt aényt, hogy a forradalom óta eltelt időszakban Szovjet-Oroszország minden tekintetben megerősödött, fennmaradásával s az európai politikára gyakorolt egyre növekvő hatásával számolni kell. Az 1919 decemberi összefoglaló jelentésben a következők állnak: „Szovjetoroszország kül- és belpolitikai, valamint katonai helyzetét mérlegelve arra a meggyőződésre jutunk, hogy lényeges változás a jelenlegi orosz—bolsevik állammórában tavasz előtt nem fog bekövetkezni.”¹⁰ Az 1920. május 18-án készített összefoglalóban többek között a következőket olvashatjuk: „... a szovjet kormányforma az európai államok koncertjében elfoglalhatja a helyét.”¹¹ Egy 1922. augusztus 11-én kelt jelentésben Fleischhacker Rezső vk. százados, aki ekkor a rigai hadifogolykicsérélő bizottság tagja volt, a következőket írta a Szovjetunió helyzetéről: „Belpolitikailag a birodalom állapota ma nyugodtnak mondható. A polgárháború, ellenforradalmak ideje elmúlt, s a tél óta egy bizonyos fokú konszolidáció mutatkozik. A szovjet belpolitikai helyzet jelenleg már annyira kialakult és megerősödött, hogy nem lehet azzal számolni, hogy belátható időn belül az orosz nép a saját erejéből erőszakkal változtasson a jelenlegi rendszeren. Minden olyan feltevés, mely azon alapszik, hogy egy belső ellenforradalom fogja a szovjetet erőszakkal megdönteni ma már elkéselt és hamis.”¹² A nyilvántartó osztály teljes mértékben egyetértett Fleischhacker százados összefoglalójával.

1921 januárban Jungerth—Arnóthy Mihály külügyminiszteri osztálytanácsos vezetésével egy küldöttség utazott Revalba, hogy ott Litvinov szovjet külügyminiszterrel tárgyaljon a Magyarországon halálra ítélt népbiztosok, illetve a Szovjetunióban túszként visszatartott magyar hadifoglyok kicsérélése ügyében. A vezérkar beosztotta a küldöttségbe a nyilvántartó osztály egy munkatársát, Laky Dezső főhadnagyot, aki ott Jungerth titkáráként szerepelt.¹³ A küldöttség visszatérte után a 2. osztályon javaslat készült — Laky Dezső tapasztalatai alapján — a Honvédelmi Minisztérium elnöki osztálya számára, amelyben többek között a következők állnak:

„A vezérkar nyilvántartó irodája mind ez ideig közvetlen hírányaggal nem rendelkezett Szovjet-Oroszországról. Az erre vonatkozó adatok a lengyel, a román retortán keresztül érkeztek hozzánk, illetve az egyoldalú világsajtóból merítettek. Így a szovjet-orosz helyzet tárgyilagos megbírálása igen nagy nehézséggel jár, s e körülmény Magyarországra nézve hátrányos lehet.

A közelmúltban kiküldött revali bizottság tagjainak egybehangzó jelentése szerint, Reval szovjet szempontról egy nagy propagandisztikus és gazdasági központot képvisel, ahova s ahonnan az összes szálak Nyugat felé elágaznak, illetve Szovjet-Oroszország belsejébe futnak.

10 HL VKF II. csop. 1919 1201. sz.

11 Uo. 2. oszt. 1920. 14117. sz.

12 Uo. 1922. 30047. sz.

13 Uo. II. csop. 1921. 20466. sz.

Reval ennél fogva kiválóan alkalmas gyűjtőhely, illetve megfigyelő állomás lenne Szovjet-Oroszország ellen, s egy ottan kreált szerv igen értékes szolgálókat tehetne a magyar ügynek.

Javasolom ennél fogva, hogy e kérdés a Küm. és a hadifogolyosztállyal egyetértőleg megtárgyaltassék, hogy Revalba akár egy konzul, akár egy hadifogoly-szerv címén egy közeg mielőbb kiküldessék.”¹⁴

A javasolt értekezlet megtartására 1921. március 23-án került sor a Honvédelmi Minisztériumban, s a katonákon kívül részt vett rajta Jungerth-Arnóthy Mihály is. Jungerth ellenezte, hogy tisztet küldjenek Észtországba, tekintettel az észt kormányra a Szovjetunióhoz fűződő kapcsolatára. Azt javasolta, hogy a közeljövőben felállítandó revali magyar konzulátus vezetőjéül olyan személyt jelöljenek ki a Külügyminisztérium és a vezérkar megállapodása alapján, aki nem „katonából átvedlett konzul”, de aki katonailag képzett,¹⁵ s így a vezérkart is helyesen és érdemlegesen tudná tájékoztatni.

A revali konzulátus felállítása azonban késett. A vezérkar eközben minden lehetőséget igyekezett felhasználni, hogy valamelyik tisztjét a Baltikumba küldhesse legális megbízással. 1921 decemberében a VI. csoport beosztotta Fleischhacker Rezső vk. századost a hadifogoly-kicserélési bizottság következő ülészakára, aki 9 hónapos rigai tartózkodása alatt küldött jelentéseiben — a 2. osztály véleménye szerint — „igen tiszta és objektív képet” adott a Szovjetunió kül- és belpolitikai helyzetéről. A vezérkar — Fleischhacker százados javaslata alapján — 1922. november 29-én újból felvetette egy rigai, esetleg revali állandó külképviseleti szerv felállításának kérdését, hogy „... a világpolitikában egyre nagyobb intenzitással fellépő Szovjet-Oroszország a balti államokból megfigyelhető legyen.” Janky Kocsárd, a VI. csoport főnöke sürgette a külügyminisztert: „Miatán úgy értesültem, hogy a Nagyméltóságod vezetése alatt álló minisztériumban máris előmunkálatok folynak egy Revalban felállítandó m. kir. konzulátus érdekében, fentiekre való hivatkozással bátorkodom Nagyméltóságodat felkérni, hogy ezen konzulátusunk felállítását mielőbb elrendelni méltóztassék. Honvédelmi szempontból a képviselet felállítását ugyanis sürgősnek ítélem meg, mert szükségesnek tartom, hogy a téli hónapokban a képviseletnek, illetőleg az ahhoz beosztandó katonai szakelőadónak ideje és alkalma legyen a kellő alapot és összeköttetést megszerezni ahhoz, hogy a SOO-nak (Szovjet-Oroszország — Á. L.) a tavasszal beálló fokozottabb politikai és esetleg katonai aktivitását még idejekorán részleteiben is megállapíthassa és jelenthesse.”¹⁶

Az ügy 1923. január 19-én került a minisztertanács elé, amely a honvédelmi miniszter előterjesztésére hozzájárult ahhoz, hogy Revalban sürgősen felállítsanak követséget, s hogy oda egy katonai szakelőadó kapjon beosztást. A honvédelmi miniszter az állás betöltésére Fleischhacker Rezső vk. századost jelölte, aki katonai rendfokozatának megfelelően követségi attasé címet kapott a Külügyminisztériumtól.¹⁷

A revali magyar követség felállítására 1923. március 12-én került sor. Vezetésével Jungerth-Arnóthy Mihály követségi tanácsost bízták meg, aki ügyvivői minőségben látta el a külképviselet irányítását. Katonai szakelőadónak azonban nem Fleischhacker Rezsőt küldték Revalba, hanem Szmazsenka Ferdinánd vk. ezredest.¹⁸ Szmazsenka ezredes diplomáciai rangja a következő volt: „II. o. kö-

14 Uo. 1921. 24026. sz.

15 Uo.

16 Uo. 2. oszt. 1922. 34333. sz.

17 OL Min. tan. jkv. 1923. jan. 19. és febr. 9.

18 Külügyi Közlöny, 1923. április 15.

vetségi tanácsosi címmel felruházott I. o. konzul." Nevét 1924 júliusában „Taróczy”-ra magyarosították.¹⁹

A revali katonai szakelőadó fő katonapolitikai feladata a rapallói szerződő felek, Németország és a Szovjetunió egymáshoz fűződő kapcsolatainak, diplomáciai, katonai és gazdasági együttműködésének megfigyelése volt.²⁰ A szovjet—német viszony alakulása a vezérkart rendkívül komolyan foglalkoztatta egyrészt a Szovjetunió törekvéseinek felmérése szempontjából, másrészt azért, hogy ez a kapcsolat mennyiben változtatja meg „legtermészetesebb szövetségünk, a németiség” helyzetét, ahogyan ezt a 2. osztályon 1922-ben tartott egyik külpolitikai előadásban kifejezték.²¹

A kiváló képességekkel rendelkező Taróczy Nándor a Szovjetunióval kapcsolatos felderítési feladatokat a szocializmus ügyével érzelmileg szemben állva, ugyanakkor nagy tárgyilagossággal, óriási tényanyag birtokában látta el. Kiterjedt nyelvtudása — így többek között az orosz nyelv ismerete — megkönnyítette számára a szükséges kapcsolatok kiépítését. Jó viszonyba került a Revalban működő szovjet diplomatákkal is, akiktől sok olyan anyagot kapott, illetve értesülést szerzett, amelyek alapján a valóságnak megfelelő képet alkothatott magának a Szovjetunióról. Ezek a felismerések tükröződtek nagy számban küldött és sokszor igen terjedelmes jelentéseiben.

Taróczy szakelőadói működésének idejében zajlottak le a Szovjetunió és Magyarország közötti diplomáciai kapcsolatok felvételére irányuló tárgyalások, amelyek Horthy vonakodása és visszakoizása miatt kudarccal végződtek. A katonai szakelőadó hivatali kötelességén messze túlmenő igyekezettel próbálta meggyőzni a katonai és a politikai vezetőket a kapcsolatok felvételének szükségességéről és hasznosságáról. Egyik jelentésében így érvelt: „Addig, amíg én a szovjetállamot átmeneti jelenségnek tekintettem, ellensége voltam az ezen állammal való rendszeres kapcsolatok felvételének. Időközben azonban alkalmam volt meggyőződni arról, hogy a szovjetkormány jelentősége és tekintélye Oroszországon belül tetemesen megerősödött, hogy a Szovjetunió gazdasági helyzete lényegesen javult. ... Állása úgy bel-, mint külpolitikailag biztosított-nak látszik, miért is részemről a jelen fejlődési stádiumban való bukására irányuló várakozást meddőnek tartom. Nem szabad oly eseményekre vární, mik nem fognak bekövetkezni s közben sok oly gazdaságilag előnyös lehetőséget elmulasztani, miket éppen azok fordítanak hasznukra, kiknek a kedvéért talán mi a Szovjetunióval szemben az elismerés kérdésében elutasító álláspontra helyezkedünk.”²²

Taróczy ezredes fent idézett véleményét 1925 nyarán — a tárgyalások meg-hiúsulása után — írta le, s a célzás Angliára vonatkozott. Küzdelmét ezek után is folytatta, de az akkor már szélmalomharc volt. 1926 októberében még egyszer — drámainak is nevezhető — felszólítást intézett a vezérkarhoz: „Szilárd meggyőződéseim, hogy az, ami jelenleg Oroszországban végbemegy, hatásaiban ezerszerre jelentőségesebb következményekkel járhat, mint bármí más, ami a világ többi részeiben történik. Úgy érzem, hogy ezen tény felismerésének teljes felelőssége — amíg ezt nálunk további körök is magukévé nem teszik — az én vállaimra nehezedik, miért is Hazámmal szemben kötelességemnek tartom, hogy — ha evvel a nekem szabott szűk keretet túl is lépem — időnként kimerítő oroszországi jelentéseket terjesszek fel.”²³

A Honvédelmi Minisztériumban — a kialakult általános politikai hangulatnak

19 Uo. 1924. szeptember 2.

20 HL Magyar honvédelmi miniszter 1947. 14343/eln. szl.

21 HL VKF 2. oszt. 1922. 31103. sz.

22 Uo. 1925. 26521. sz.

23 Uo. 1926. 18285. sz.

megfelelően — Taróczy jelentéseit és levont következtetéseit szkepticizmussal fogadták, úgy tartották, hogy a Szovjetunió helyzetét túl kedvező színben tünteti fel, s az esetleg létrejövő kapcsolatokból származó előnyöket túlbecsüli. A vezérkar 2. osztályán Taróczy tevékenységét igen nagyra értékelték, de jelentéseiből idővel újabb és újabb kioktatást éreztek ki, és ez a központ számára elviselhetetlen volt. Különösen akkor romlott meg a viszony közte és az osztályvezető között, amikor ez utóbbi a szélsőséges szovjetellenes beállítottságáról közismert Ruszkay Jenő lett.

Taróczy Nándor, aki közben altábornagyi rendfokozatot ért el, 1928 végéig töltötte be a katonai szakelőadói tiszteket Revalban.²⁴ Hazatérése után kivált a Külügyminisztérium állományából, a Honvédelmi Minisztérium pedig szolgálati idejének kitértése előtt nyugállományba helyezte.

Ankara

Az 1921—1922-ben lejátszódó törökországi események a magyar vezető köröket a legnagyobb reményekkel töltötték el. 1922 szeptember végén Horthy egy beszédben kijelentette: „Közeledik a pillanat, amikor Magyarország visszakapja valamennyi elszakított területét és az ellenségek kiűzésével Magyarország újra felszabadul. Ebben a komoly pillanatban a törökök adják a legszebb példát. Fegyvert ragadtak hazájuk felszabadításáért és elkergették valamennyi ellenségüket, akiknek uralma a Boszporusz fölött nem lesz hosszú tartamú. Magyarország ugyanígy fog cselekedni.”²⁵ Belitska Sándor honvédelmi miniszter a parlament 1922. október 6-i ülésén hasonlóképpen nyilatkozott: „Hála Magyarország, Törökország és Olaszország közt most uralkodó kitűnő viszonyoknak — a trianoni szerződés revíziója küszöbön áll.”²⁶

Ezek a kijelentések nemcsak a nyilvánosságnak szánt lelkesítő frázisok voltak. A Külügyminisztérium és a vezérkar óriási érdeklődéssel fogadta a Lausanne-i konferencián részt vevő Parcher János berni magyar ügyvivő jelentését, miszerint a török küldöttség vezetője, Izmet pasa, a Törökország és Magyarország közötti diplomáciai kapcsolatok mielőbbi felvétele mellett nyilatkozott. Kánya Kálmán külügyminiszter-helyettes 1922. december 2-án tájékoztatta a vezérkart, milyen lépéseket tett ebben az ügyben: „Parcher jelentésének vétele után nevezettet haladéktalanul utasítottam, közölje Djelal Eddinnel (a római török követtel — Á. L.), hogy részünkről is melegen óhajtjuk a Törökország és Magyarország közötti diplomáciai összeköttetés mielőbbi felvételét. Ez azonban, tekintettel Magyarország exponált helyzetére, a nagyhatalmak velünk szemben táplált bizalmatlanságára és végül arra, hogy az ország a kisentente államai által van körülveve, csak a béke megkötése után lesz lehetséges. Addig is szándékunkban áll a két ország közötti összeköttetés felvétele végett egy magyar tiszteket Angorába (Ankara) kiküldeni.”²⁷

A Honvédelmi Minisztérium Ranzenberger Jenő vezérkari őrnagyot jelölte ki a feladat megoldására.²⁸ Ranzenberger őrnagy 1922. december 23-án „Ruszkay” fedőnéven megbízólevelet kapott a kereskedelemügyi minisztertől, hogy „üzleti ügyekben” Kisásziába utazzék „az ottani piaci lehetőségek tanulmányozása végett”.²⁹ Ranzenberger Jenő a cs. és kir. hadseregben tűzértisztként szolgált, és elvégezte a Hadiiskolát. Mint vezérkari tiszt, társainak többségéhez hasonlóan, ő is a Vörös Hadseregben vállalt szolgálaton keresztül jutott el a

24 HL HM eln. B. 1928. 12987. sz.

25 OL Sajtólevéltár. MTI Könyvkiadások. 1922. szept.

26 Uo. 1922. okt. 7.

27 HL VKF 2. oszt. 1922 34702. sz.

28 OL Min. tan. jkv. 1922. dec. 14.

29 HL VKF 2. oszt. 1923. 18602. sz.

Horthy-hadseregig. 1920-ban a vezérkari főnök szárnysegédje volt. 1920—1922 folyamán többször küldte őt a vezérkar külföldre különféle különleges megbízatással.

Ranzenberger 1922 december utolsó napjaiban indult el útjára Rómán keresztül, ahol találkozott Djelal Eddinnel. A török követ ellátta őt a szükséges utazási engedélyekkel és ajánlólevelet adott neki.³⁰

A 2. osztály rendszabályokat dolgozott ki „Ruszkay” kiküldetésének igazolására, arra az esetre, ha valamely idegen állam felfedezné kilétét, s kiderülne, hogy a Ruszkay név voltaképpen Ranzenberger vezérkari őrnagyot takarja. Ezt a problémát az élezte ki, hogy Ranzenberger nem akart magyarosítani, neve pedig benne szerepelt a trianoni békeszerződés által meghatározott 1750 fős tiszti névlajstromban. Kilétének felfedezése esetére tervbe vették a névmagyarosítás azonnali végrehajtását, s hogy a tiszti állományból való kivételének elmulasztását pedig valamely bürokratikus késedelemmel magyaroznák ki.³¹

Az óvatosság helyénvaló volt, mert a volt központi hatalmak megélenkülte aktivitása Törökországban valóban felkeltette a nagyhatalmak bizalmatlanságát. A Neue Freie Presse című bécsi lap 1923. március 15-i számában megírta, hogy „Herr von Ruttkay” törökországi tevékenységét a megszálló hatóságok nagy nemtetszéssel figyelik, a franciák ebben a mudrosi fegyverszünet megsértését látják, a kereskedelmi attasé szmirnai utazását meg akarják hiúsítani, s ki akarják őt toloncolni az okkupációs határokon túlra. A holland nagykövetségnek kellett az ügybe beleavatkoznia, mint olyannak, amely a törökországi osztrák és magyar alattvalók érdekképviseletével volt megbízva.³²

Ruszkay 1923 nyár elején visszatért Magyarországra. A vezérkar úgy tervezte, hogy a béke megkötése után ismét kiküldi őt Törökországba, azzal a feladattal, hogy ott a felállítandó magyar követség szálláscsinálója legyen. Ott-tartózkodásának legalizálására két tervet is kidolgoztak. Az egyik terv az volt, hogy ismét mint kereskedelmi attasé tevékenykedjék, a másik elgondolás szerint a holland követség mellé kellene őt delegálni „chargé des affaires” (diplomáciai ügyvivő) minőségben. A Kereskedelmi Minisztérium aggodalmaskodott, attól félt, hogy Ruszkay kompromittálni fogja a minisztériumot az antant hatalmak előtt.³³ A holland kormány sem lelkesedett: Ruszkay tervezett megbízatását „aggályosnak” tartotta, ami egyet jelentett az elutasítással.³⁴

A török béke megkötése után a rejtésnek ilyen foka már nem volt szükséges. Ruszkayt 1923 októberében fiktív módon átminősítették diplomatának. A Külügyminisztérium ellátta őt egy „lettre d’instruction”-nal (megbízólevellel), amelyben megbízták őt a magyar követség felállításának előmunkálataival, és mindaddig, amíg a követség Törökországba nem érkezik, a magyar ügyek félhivatalos formában való intézésével.³⁵ Kinevezésének kihirdetésére csak 1924 februárban került sor, a követség felállítása után.³⁶

A török kormány a diplomáciai kapcsolatok felvételét egy barátsági szerződés megkötésétől tette függővé. A magyar kormány ehhez hozzájárult azzal az indoklással, hogy „...igen messzemenő külpolitikai érdekeink fűződnek ahhoz, hogy a török kormány mellett mielőbb megfelelő képviselők legyenek”.³⁷ Az ügyeket továbbra is Ruszkay intézte. Időleges visszatérése után 1924. március 12-én ismét Ankarába érkezett, hogy a barátsági szerződés ratifikációjá-

30 Uo. 1922. 35029. sz., 1923. 10562. sz.

31 Uo. 1923. 12293. sz.

32 OL Sajtólevéltár. MTI Könyvnyomatások. Bizalmas jelentések. 1923. március 15. 1443. k.

33 HL VKF 2. oszt. 1923. 18602. sz.

34 Uo. 18758. sz.

35 Uo.

36 Budapesti Közlöny, 1924. febr. 23., HL VKF. 2. oszt. 1924. 18847. sz.

37 OL Min. tan. jkv. 1923. nov. 23.

nak kicsereléséről és a diplomáciai kapcsolatok felvételének utolsó részletkérdéseiről tárgyaljon.³⁸ A követség 1924. május 26-án kezdte meg működését.³⁹ Ruzskay Jenő II. o. követségi titkári címmel katonai szakelőadói beosztást kapott.

A magyar követség Ankarában települt le. Mivel Ruzskay most már hivatalosan is követségi beosztásba került, sőt Tahy László követ megbízta őt helyettesítésével is, alkalma nyílt arra, hogy Ankarában kapcsolatba lépjen a török központi katonai hatóságokkal.⁴⁰ E tekintetben azonban eleget kellett tenni egy formai követelménynek, ami az adott helyzetben kényes politikai kérdést is jelentett. A török vezérkar ugyanis a külföldi hatalmaknak csak azon képviselőivel volt hajlandó kapcsolatot tartani, akik katonai attasé minőségben hivatalosan be voltak jelentve. Ez a probléma felmerült az újonnan feállított német követségénél is. Bár a németek nem alkalmazták a rejtett katonai attasék kiküldésének módszerét, a külképviseleteket mégis általában megbízták, hogy kísérjék figyelemmel a fogadó országokban a katonai kérdéseket is. Törökországban ez csak úgy volt lehetséges, hogy a követség egyik munkatársát mint „csaknem valóságos katonai attasét” jelentették be.⁴¹

Ezt a bejelentést a magyar követségnek is meg kellett tennie a török külügyminiszternél. Ruzskay Jenő 1924. június 7-én kelt jelentésében így írja le az eseményt:

„Jelentem továbbá, a követ úrral legutóbbi angorai tartózkodásunk alkalmával Fevzi Pachánál tett látogatásunkkor kérésemre a követ úr félhivatalosan és bizalmasan bejelentette Fevzi Pachának, hogy a követség első titkárának funkciói mellett katonai attasé funkciót is el fogom látni és felkérte Fevzi Pachát, hogy ezen minőségemben ismerjen el. Ez alkalommal a követ úr rámutatott arra — amit különben annak idején én is megtettem Fevzi Pachával szemben —, hogy a trianoni béke rendelkezései szerint nekünk katonai attasék küldése tiltva van és kéri ezen közlést szigorúan bizalmasnak tekinteni. Fevzi Pacha erre kijelentette, hogy a követ úr közlését tudomásul veszi, azt bizalmasan fogja kezelni és hajlandó velem katonai attachéi minőségemben az érintkezést fenntartani, tekintettel a kiküldetés bizalmas voltára, félhivatalos formában.”⁴²

A török—magyar jókapcsolatok sem váltották be Hortyék vérmes reményeit. A törökországi viszonyok konszolidálódtak, a külpolitikai feszültség elmúlt. A törökök számára nem volt már olyan fontos a Magyarországhoz fűződő kapcsolat, mint egy-két évvel azelőtt. Kereskedelmi téren is válogatni tudtak a különböző ajánlatok között, s a drágán gyártó magyar cégek gyakran nem állták meg a helyüket az erős nemzetközi versenyben. Ruzskay, aki — mint katonai szakelőadó — hadianyagszállítási üzletek lebonyolítására is kapott megbízatást, a törökök részéről barátságos magatartást, de bizonyos tartózkodást állapított meg. Amíg 1923 elején — első útja alkalmával — a római török követtel a „turáni testvériség összetartó erejéről” tárgyalt, 1924-ben kénytelen volt jelenteni: „A fajtestvéri sentimentalitásokból ma már tőkét kovácsolni nem lehet.”⁴³

A magyar kormány nyilvánvaló csalódása tükröződött a minisztertanács 1924. június 27-én tartott ülésén, amikor pár hónappal az ankarai követség fel-

38 HL VKF 2. oszt. 1924. sz. n.

39 Külügyi Közlöny, 1924. 6. sz.

40 HL VKF 2. oszt. 1924 22587/titk. sz.

41 *Manfred Kehr*: Die Wiedereinrichtung des deutschen militärischen Attachéendienstes nach dem Ersten Weltkrieg. Boppard am Rhein, 1966. 36—37. o.

42 HL VKF 2. oszt. 1924. 23481. sz.

43 Uo. 21012. sz.

állítására és katonai szakelődő kinevezése után, a külügyminiszter a hely elhagyását javasolta, s az ellen a honvédelmi miniszternek sem volt ellenvetése.⁴⁴ Ruzskay Jenő II. o. követségi titkárt 1924 októberben a törökországi magyar követségtől áthelyezték a szófiai követséghez.⁴⁵

Szófia

A Bulgáriával megvalósítandó együttműködés gondolata már az 1919. október 28-i síófoki emlékiratban felmerült. A Fővezérség arra alapozta elképzelését, hogy a dobrudzsai kérdésből származó bolgár—román ellentéteket Magyarország kihasználhatja, s esetleg sikerül Bulgáriát bevonnia egy Románia elleni általános támadási tervbe. „Itt tehát egy ügyes és tapintatos eljárás mellett az eredmény számunkra bizonyosan nincs kizárva” — hangoztatta a memorandum.⁴⁶

A kapcsolatok azonban nem a fent jelzett remények szerint alakultak. Bulgáriában 1919 nyarán a Bolgár Népi Földműves Szövetség vezetője, Sztambulijszki került a miniszterelnöki székbe, akinek külpolitikáját a békeszerződés teljesítésének gondolata vezérelte, aki Romániával és Jugoszláviával egyaránt jó viszony kialakítására törekedett.

A magyar vezérkar élénk figyelemmel kísérte a bulgáriai helyzet alakulását, a bolgár politikai és katonai vezetés álláspontját a békeszerződés katonai határozványainak betartásával kapcsolatban. Az összefoglaló jelentések elsősorban Marsik Jenő belgrádi katonai szakelődő bolgár vonatkozású jelentései alapján készültek, de felhasználta a 2. osztály Nemeskéri Kiss Sándor szófiai követ jelentéseit is, amelyek közül a Külügyminisztérium alkalomadtán egyet-egy megküldött a vezérkarnak. Marsik Jenő Belgrádból figyelemmel tudta kísérni a macedóniai bandaharcok fejleményeit, amelyekhez Horthy és köre nagy reményeket fűzött. Nemeskéri Kiss korábban maga is katona volt, így jelentéseiben a vezérkart érdeklő katonai vonatkozások aránylag nagy helyet kaptak és szakszerűen tárgyalta ezeket a kérdéseket.

A magyar vezető körök reményei 1923 júniusban támadtak fel újra a bolgár—magyar együttműködést illetően, amikor a Sztambulijszki hatalmát megdőntő puccs után megerősödött a bolgár tisztikar befolyása a közéletre és a politikára. Ekkor, 1923 nyarán merült fel az a gondolat, hogy a szófiai követséghez külön katonai szakelődőt osszanak be, aki a politikai helyzet figyelemmel kísérésén túlmenően a két vezérkar közötti konkrét együttműködés kialakításában is szerepet játszhatna a megváltozott helyzetben.

Horthy 1923 szeptemberi karcagi beszédében — a lapok nem közölték — egyebek mellett a következőket mondta: „Máris láthatjuk, hogy azok a nemzetek, amelyek nem adták fel jövőjük iránt a reményt, feltámadásukat ünneplik. A törökök, akik nekünk fajrokonaink, visszanyerték régi határaikat karjaikkal. Bulgáriában az a rendszer, amely állandóan megalázkodott az ellenségek előtt, el van söpörve. Németországban szintén csupán idő kérdése, mikor kerül a kormányhatalom azoknak a kezébe, akik Németország ősi nagyságát akarják visszaszerezni.”⁴⁷

Az első szófiai magyar katonai szakelődő, Bajnóczy József százados, 1923. szeptemberben érkezett a bolgár fővárosba. Első jelentéseiben, amelyek a bolgár belső helyzettel foglalkoztak, körvonalazódtak azok a remények, amelyeket Horthy-Magyarország a fordulattól várt. Mindenekelőtt azt várták, hogy az

44 OL Min. tan. jkv. 1924. június 27.

45 Külügyi Közölny, 1924. október 23.

46 HL VKF I. csop. 1919 2045/I. sz.

47 OL Sajtólevéltár. MTI Könyvtárosok. Bizalmas 1923. szept. 25.

új bolgár kormány letér a békeszerződés teljesítésének útjáról, s Magyarországhoz hasonlóan annak kijátszására, revíziójára fog törekedni. Bajnóczy jelentése erről a kérdésről: „A Cankoff-kormány alatt lélegzethez jutott tisztikarnak gondja lesz arra, hogy a békeszerződésben megengedett fegyvereken kívül nagyobb mennyiségű fegyver álljon a kormány rendelkezésére.” Azt várták, hogy Bulgária és Jugoszlávia között állandósulni fog a feszültség, sőt, hogy fegyveres konfliktusra is sor kerülhet.⁴⁸

Bajnóczy József II. o. követségi titkári címmel konzuli teendőket látott el a követségen.⁴⁹ Valódi megbízatását nem kellett a bolgár hatóságok előtt titokban tartania. Felvette a kapcsolatot a vezérkar hírszerző osztályával, amellyel jugoszláv vonatkozású híryanag cseréjét bonyolította le. 1924 áprilisában a bolgárok javaslatot tettek arra, hogy a két vezérkar Romániával kapcsolatos híryanagot is cseréljen ki. Ez szintén megvalósult.⁵⁰

A katonai szakelődői rendszer felülvizsgálatakor — 1924 júniusában — Daruváry külügyminiszter a szófiai hely elhagyását is javasolta. Csáky hadügyminiszter megkísérelte az állomáshely megmentését, mondván, hogy Szófia fontos Magyarország számára, mert Bulgária ugyanolyan helyzetben van. A vitát Bethlen miniszterelnök véleménye döntötte el, aki szerint a munkát Nemeskéri Kiss Sándor is el tudja végezni, ezért a külön katonai szakelődői helyet nélkülözhetőnek minősítette.⁵¹ Bajnóczy Józsefet 1924 nyarán visszahívták a bolgár fővárosból.⁵²

A szófiai állomáshely megszüntetésére végül mégsem került sor. 1924 végén az ankarai és a szófiai helyet összevonták. Ruzskay Jenőt ekkor Törökországból Bulgáriába helyezték.⁵³ A törökországi viszonyok figyelemmel kísérése Szófiában is feladatai közé tartozott.⁵⁴

Személycserék a szakelődői állományban

1925—1926 folyamán nagyobb arányú személycserékre került sor a katonai szakelődői állományban. Ennek oka elsősorban az volt, hogy a kihelyezettek-nél nagyjából egyszerre telt le az a 4—5 év, mely időt egy diplomata egy állomáshelyen általában eltölt. Azokon a helyeken, ahol időközben is történtek személyi változások, vagy később jött létre a szakelődői poszt — ezek a személycserék ekkor elmaradtak. A személyi változások természetesen összhangban álltak azokkal a katonapolitikai követelményekkel is, amelyeket a vezérkar 1925—1926-ban fontosnak tartott.

A következőkben röviden áttekintjük a katonai szakelődői helyek további sorsát — felszámolásuk időpontjáig, tehát 1927—1928-ig — amikor is az ántant katonai ellenőrző tevékenységének megszűnése után az egyes országokban megjelenhettek a magyar követségeken a legális katonai attasék.

Bécs

Lehóczky Béla tábormokot 1925-ben Janky Béla tábormok váltotta fel. Janky 1920—1923 között Münchenben teljesített szolgálatot Ludendorff mellett, a kormányzó személyes megbízottjaként. A 2. osztály a katonai szakelődők sorában kezelte őt, bár formailag nem volt az: nem kapott diplomáciai címet bajoror-

48 HL VKF 2. oszt. 1923. 20334. sz.

49 OL KÜM Eln. o. 16462/1. b. sz.

50 HL VKF 2. oszt. 1924. 20921. sz.

51 OL Min. tan. jkv. 1924. június 27.

52 Külügyi Közlöny, 1924. szeptember 2.

53 Uo. 1924. október 23.

54 HL VKF 2. oszt. 1925. 22365. sz.

szági tartózkodásának fedésére. A külügyi státusba 1925-ben, Bécsbe helyezésekor vették fel, követségi tanácsosi címmel.⁵⁵

A magyar vezérkar figyelmét ekkor Ausztriában az egyre feszültebbé váló belpolitikai helyzet kötötte le. A katonai szakelődök egyik legfontosabb feladata volt a Republikanischer Schutzbund erejének, szervezetének legalaposabb felderítése.⁵⁶ Janky ugyanekkor megbízást kapott a jobboldali szervezetekkel való kapcsolat tartására. Katonai szakelődői állásában tényleges összekötő szerepet játszott a jobboldali fordulat vérehajtását tervező Heimwehr és a mozgalmat anyagilag is támogató magyar kormányzat között. 1928-ban, a legális katonai attasé hálózat létrehozása során, megtörtént az első magyar katonai attasé kinevezése Bécsbe is. A magyar hatóságok nem tartották kívánatosnak, hogy ezt az összeköttetést a jövőben akár a követ, akár a katonai attasé tartsa. A következő megoldás született: Janky Béla tanácsost 1928 decemberében nyugdíjazták és mint „magánembert” megbízták a Heimwehr vezetőikkel való kapcsolat további fenntartásával. „Ezen intézkedés célja az — írta 1929. január 9-én Apor báró, a Külügyminisztérium politikai osztályának vezetője Ambrózy követnek —, hogy adott esetben jó lelkiismerettel tanúskodhassál arról, hogy a Heimwehrrel összeköttetést nem tartottál fenn, és velük sem te, sem a katonai attasé semmiféle nexusban nem volt.”⁵⁷

A bécsi katonai szakelődői hely, s ezzel Janky Béla hivatalos megbízatása 1928. december 31-i hatállyal megszűnt.⁵⁸

Berlin

A polgári pártok kormányra jutása után javultak Horthy-Magyarország és a weimari Németország kapcsolatai. Az a tény, hogy 1925-ben Kánya Kálmánt, a külügyminiszter addigi helyettesét, a Külügyminisztérium politikai osztályának vezetőjét nevezték ki berlini követnek, a Bethlen-kormány külpolitikai aktivitásának növekedéséről tanúskodott. A katonai vezetésben is mindinkább megerősödött a német orientáció gondolata és fokozatosan élénkebbé váltak a kapcsolatok a két hadsereg között. A német vonatkozású katonadiplomácia határozott megerősítését jelentette, hogy a vezérkar Abele Ferenc utódjául a berlini katonai szakelődői helyen Stojakovics (Sztójay) Döme ezredes javasolta. Stojakovics 1919 decembere óta állt a vezérkar 2. csoportjának az élén, a szolgálat kialakítása az ő vezetésével történt. A rendelkezésre álló személyek között kétségkívül ő volt a legtekintélyesebb.

Stojakovics ezredes 1925 júliusban érkezett Berlinbe. Katonai rendfokozatának megfelelően követségi tanácsosi címet kapott.⁵⁹ 1931-ig teljesített szolgálatot a német fővárosban: 1927-ig katonai szakelődőként, utána pedig legalizált katonai attaséi beosztásban.

Róma

Rómában 1925 végén került sor a váltásra. Ghyczy Miklós utódja Schindler Szilárd mérnökkari ezredes lett. Azért esett rá a választás, mert haditechnikai ismereteit kamatoztatni akarták az egyre szaporodó hadianyag- és fegyvervásárlási ügyek lebonyolítása során. A katonai szakelődői hely Rómában 1927. november 1-i hatállyal szűnt meg. Schindler Szilárd a helyén maradt: ő lett az első római magyar katonai attasé.⁶⁰

55 OL Min. tan. jkv. 1925. július 17.

56 HL VKF 2. oszt. 1927 1307/B. sz.

57 *Nemes Dezső*: A Bethlen-kormány külpolitikája 1927—1931-ben. Budapest, 1964. 137—138. o.

58 HL HM Eln./B. 1928. 12989. sz.

59 OL Min. tan. jkv. 1925. július 17. és szeptember 4.

60 HL Kormányzói elhatározás 465. titk. 1927. nov. 3.

Varsó

Nánássy-Megay Ernő 1924 nyarán történt hazarendelése után Belitska Sándor követ, nyugalmazott tábornok, volt honvédelmi miniszter vállalta magára a katonai természetű feladatok ellátását, a vezérkar megbízatásainak teljesítését. 1924 végén, 1925 elején a lengyel—csehszlovák közeledés, a két ország által megkötendő egyezmény tartalma, Lengyelország és Franciaország, Lengyelország és a Szovjetunió viszonyában megfigyelt bizonyos változások kérdése foglalkoztatta. A lengyel—csehszlovák közeledésről érkező hírek a vezérkart érzékenyen érintették, mivel Magyarország külpolitikai helyzetének további romlásától tartottak. 1925 májusban valamennyi katonai szakelőadó kötelességévé tették a csehszlovák—lengyel viszony alakulásának figyelemmel kísérését.⁶¹

A bekövetkezett fejlemények újra felvetették a varsói katonai szakelőadói hely kérdését. A honvédelmi miniszter a minisztertanács 1925. október 30-i ülésén előterjesztést tett a hely betöltésére vonatkozóan. A parlamenti jegyzőkönyv így rögzítette a miniszteri indoklást: „A honvédelmi miniszter úr előadja, hogy a nyugati nagyhatalmak biztonsági tárgyalásai — minden valószínűség szerint a kelet-európai államokra is, köztük elsősorban Lengyelországra, döntő kihatással lesznek és előreláthatólag külpolitikai irányváltozást fognak maguk után vonni. Ennek előjelei az orosz—lengyel közeledésben máris mutatkoznak. A kelet-európai államoknak ily irányváltoztatása Magyarország szempontjából is mélyreható következményekkel járhat — miért az előadó miniszter úr az eseményeknek katonapolitikai szempontból való közelebbi megfigyelését — elengedhetetlenül szükségesnek tartja. A katonai szakelőadói teendők Varsóban Belitska Sándornak követté való kinevezése óta általa személyesen intéztettek. A megváltozott helyzetre való tekintettel ez a megoldás többé fenn nem tartható, mert nemcsak egy súlyos munkatöbbletet jelent, melyet nem lehet tovább is a követ úrra hárítani, hanem nagymérvben magában hordozza az esetleges kompromittálás veszélyét is. Az előadó miniszter úr javasolja tehát, hogy a varsói katonai szakelőadói hely haladéktalanul betölttessék, mert csak így látja előadó miniszter úr biztosíthatónak azon alapos és a legkisebb részletekre is kiterjeszkedő megfigyelés lehetőségét, mely nélkül eredményes munka nem várható.”⁶²

A hely betöltésére 1926 márciusában került sor, amikor a II. o. követségi titkárrá kinevezett Bély Alajos vezérkari őrnagyot Varsóba helyezték.⁶³ Bély (Bruckner) Alajos a közös hadseregben huszártisztként szolgált a kecskeméti 8. huszárezrednél. A polgári demokratikus forradalom időszakában a Katonapolitikai osztály munkatársa volt. Átvette őt a Vörös Hadsereg is, ahol hadosztály vezérkari főnöki beosztást töltött be. A Tanácsköztársaság megdöntése után a „Fővezérség” hírszerző osztályán kapott beosztást. Bély Alajos vk. őrnagy 1927. november 1-ig töltötte be a varsói katonai szakelőadói posztot, az első londoni magyar katonai attaséi helyre történt kinevezéséig.⁶⁴

Bukarest

Gr. Takács-Tolvay altábornagyot 1925 végén Ruzskay Jenő váltotta fel, akit Szófiából helyeztek át a román fővárosba.⁶⁵ Ruzskay Jenő első jelentése 1926. február 18-áról származik. Ebben azt panaszolja, hogy nem áll rendelkezésére „B” hálózat, mert nem örökölt ilyet elődjétől. A vezérkar is aggódott, hogy a

61 HL VKF 2. oszt. 1925. 21500/titk. sz.

62 OL Min. tan. jkv. 1925. október 30.

63 Külügyi Közlöny, 1926. ápr. 28. HL VKF 2. oszt. 1926. 19152. sz.

64 HL Kormányzói elhatározás 1927. 428. titk. sz.

65 Külügyi Közlöny, 1925. december 10.

bukaresti katonai szakelődői helyen végrehajtott személyi változás egy időre megfosztja a központot egyik legértékesebb hírforrásától, a román nagyvezérkarban szolgálatot teljesítő ügynököktől.⁶⁶ Ám Ruszkaynak is sikerült megtalálnia a román vezérkari tisztek között azokat a korrumpálható elemeket, akikkel „gyümölcsöző üzleti kapcsolatba” léphetett. Szolgálatának negyedik-ötödik hónapjában már sikerült megvennie a lengyel—román katonai konvenció teljes szövegét — a német követséggel felesben.⁶⁷

A német vezérkar hírszerző osztálya a továbbiakban is rendelt Stojakovics ezredes közvetítésével anyagokat, amelyeket Ruszkaay Bukarestben megvett. Így 1927 márciusban megvásárolta a T 3 osztály által rendelkezésre bocsátott 70 000 lejért a francia—lengyel katonai egyezmény dokumentációját.⁶⁸

Nem cél, sőt lehetetlen a katonai szakelődők konkrét tevékenységének ábrázolása. A fent elmondottak csak jellemzésül szolgálnak a bukaresti magyar rejtett katonai attasé tevékenységi körére és lehetőségeire.

Ruszkaay Jenő felmentése a bukaresti magyar követségnél teljesített szolgálata alól 1928. június 4-én történt meg. A Külügyminisztérium 2 nap múlva törölte őt a külügyi fogalmazói tisztviselők létszámából.⁶⁹ Az első magyar katonai attasé ugyanebben az évben foglalta el állomáshelyét a román fővárosban.

Szófia

Ruszkaay Jenő Bukarestbe történt áthelyezése után Szófiában Köhler Ernő vk. őrnagy foglalta el a katonai szakelődői beosztást. Köhler Ernő Béldy Alajoshoz hasonlóan az osztrák—magyar hadsereg huszártisztje volt. Az ellenforradalom időszakában minisztériumi és vezérkari beosztásokban tevékenykedett. 1926 márciusban követségi attasé címet kapott, majd pár hónappal később II. o. követségi titkári címmel ruházták fel.⁷⁰ Két éves katonai szakelődői tevékenység után működését 1928. január 16-tól katonai attaséi minőségben folytatta a bolgár fővárosban.⁷¹

Prága

A prágai követségnél 1926 nyarán történt személycsere a katonai szakelődői poszton. Fleischhacker Rezső utódja Székely János vk. őrnagy lett, aki ekkor már évek óta a vezérkar 2. osztályán dolgozott. Személye átmeneti megoldás volt, szolgálata Prágában csak 1928 májusáig tartott, amikor is az első prágai magyar katonai attasé, Lakatos Géza vk. őrnagy, elfoglalta beosztását.⁷²

A párizsi, a belgrádi, és a revali állomáshelyen 1925—26 folyamán nem történt változás a katonai szakelődők személyében. Felmentésük akkor következett be, amikor az egyes külképviseleteknél a katonai attasé lépett helyükre.

A külföldi országok magatartása A katonai attasék kiküldésére vonatkozó tilalom feloldása

A rejtett katonai attasé szolgálat léte és működése természetesen nem kerülte el az antant hatalmak figyelmét, mint ahogy nem volt titok előttük az sem, hogy a magyar vezérkar a békeszerződésben lefektetett tilalom ellenére létezik. A

66 HL VKF 2. oszt. 1926. 18969. sz.

67 Uo. 1926. sz. n.

68 Uo. 1927. 928/b. sz.

69 HL HM Eln. B. oszt. 1928. 6561. sz.

70 Külügyi Közlöny, 1926. 3. és 5. sz.

71 Honvédségi Közlöny, 1928. 3. sz.

72 Uo. 1928. 10. sz.

trianoni szerződés aláírása után, de még annak ratifikálása előtt, 1921 februárban a honvédelmi miniszter jelentést készített az antant katonai ellenőrző bizottság számára a nemzeti hadseregről és ebben a vezérkar tagadhatatlan létezését a következőkkel indokolta:

„A fővezérség 1920. április 1-el megszűnt, s a katonai központi vezetés és közigazgatás a Honvédelmi Miniszterre ruházott át. Tekintettel azonban arra, hogy a bolsevizmusra való hajlamot — mint ezt számtalan felmerült komoly jelenség is bizonyítja — a nép egyes rétegeinél még korábban sem lehet megszüntetni tekinteni, szükség volt arra, hogy a fővezérség megszűnte után továbbra is egy olyan központi szerv tartassék fenn, amely egyrészt a belső állapotokat állandóan figyelemmel kísérhesse, másrészt pedig az esetleges bolsevista kitéréseket gyors csapateltolások és összevonások által elfojthassa... Tekintettel továbbá Közép-Európa és a nyugati államok létét is nagyban veszélyeztető, a Szovjet-Oroszország által a tavasz folyamán megindítandó általános támadásra, szükséges már ezért is egy oly — a katonai közigazgatás terhei alól mentes — szerv fenntartása, mely egyrészt a szovjet-orosz állapotokat és jelenségeket figyelemmel kíséri, másrészt pedig mindazon védelmi előkészületeket a hadseregre vonatkozó békefeltételek keretein belül megteszi, amely ezen jövőendő támadással szemben az ország gazdasági fejlődését, életképességét és a konsolidatio útján haladó belső társadalmi békéjét s ezáltal Közép-Európa és a nyugati államok békéjének fenntartását is biztosítja.”⁷³

Ezt az érvelést a következő években is alkalmazták. A HM VI—2 osztály feladatkorét 1924 decemberében a következőkben adták meg a szövetségek katonai ellenőrző bizottság számára: „Nemzetközi kommunista mozgalmaknak figyelemmel kísérése, külföldi sajtó, irodalom figyelemmel kísérése és tanulmányozása, a külföldi szocialista és kommunista mozgalmak és azoknak Magyarországhoz való kapcsolódása, kémelhárító szolgálat. Hazaárulás, hűtlenség és katonai szökevényekkel kapcsolatos ügyek. Rejtjelszolgálat.”⁷⁴

Az antant hatalmak tisztában voltak azzal is, hogy a forma szerint „elbocsátott, vagy nyugalmazott tisztek” katonai előléptetése a tilalom ellenére folyik. A nagykövetség tanácsának 1925. december 18-án a magyar kormányhoz intézett kollektív jegyzéke felsorolta azokat a feltételeket, amelyek teljesítését szükségesnek tartotta ahhoz, hogy a békeszerződés katonai pontjait kielégítő módon végrehajtottnak tekinthesse. E jegyzék 4. pontja kimondta: „Az elbocsátott tisztek előléptetése beszüntetendő, mivel ezek az előléptetések a 108. pont által megtiltott kiegészítő keretek alakításának tekinthetők.” A magyar kormány azonnal megtalálta a kiskaput: kötelezte magát ugyan az előléptetések tilalmának betartására, de fenntartotta „az államfőnek biztosított azon jogát, hogy az címmel és jelleggel való előléptetéseket eszközölhessen.”⁷⁵ A rejtett beosztásban dolgozó tisztek, így a katonai szakelődök előléptetése továbbra is megtörtént, azzal a megoldással, hogy eltekintettek azok hivatalos lapban való közzétételétől.

A vezérkari tisztekből lett „diplomatak” megbízatása, feladatköre tehát nyílt titok volt a fogadó ország szervei előtt éppúgy, mint más országok diplomatái számára. A vezérkar ennek ellenére — a forma kedvéért — ragaszkodott a rejtéshez. Stojakovics alezredes, a nyilvántartó iroda főnöke, körrendeletben utasította az osztály munkatársait és a katonai szakelődöket: „A külföldön beosztott katonai szakelődök ténykedése szigorúan titkos. Ezeknek létezése tehát

73 HL HM Eln. D. o. 1921. 3256. sz.

74 HL VKF 3. oszt. 1924. 36822. sz.

75 Uo. 1. oszt. 1926. 104. sz.

avatatlan előtt fel nem fedhető... azon körülményt, hogy katonai szakelődök külföldön egyáltalán léteznek, megemlíteni semmi esetre sem szabad.”⁷⁶

A problémát az okozta, hogy a katonai szakelődöknak kapcsolatba kellett lépniük a feladat elvégzése érdekében az illető ország katonai vezető köreivel, más országok katonai attaséival. Ezekre a kapcsolatokra mindegyik érdekelt fél igényt tartott. Lehóczky Béla 1921. július 15-i jelentésében beszámolt arról, hogy összeköttetésbe lépett a bécsi lengyel katonai attaséval és megállapodtak egymással hírek cseréjében.⁷⁷

A prágai lengyel katonai attasé 1925 februárjában Fleischhacker Rezsőtől azt kérte, hogy forduljon feletteseihez és kérjen a nevében Magyarország helyzetéről egy általános katonapolitikai tájékoztatást a lengyel vezérkar részére.⁷⁸ Ruskay 1927-ben Bukarestben az olasz katonai attaséval épített ki kapcsolatot, amelytől igen hasznos együttműködést remélt. Ruskay így jellemezte kettejük viszonyát: „Személyem és szolgálatom iránt már régen tisztában van, amit egy, az olasz követnek a mi követünkkel szemben tett félreérthetetlen megjegyzéséből tudok (Sign. R. il Suo adetto militare nascisto), bujkálni tehát nem volt célszerű.”⁷⁹

Ghyczy Miklós római katonai szakelődő 1924. augusztus 22-i jelentésében arról számolt be, hogy Hedry követségi tanácsos egy ügyben felkereste Guzzoni ezredest, az olasz vezérkar hírszerző osztályának vezetőjét, aki megemlítette, neki, hogy „szívesen dolgozna együtt egy Láng ezredes minőségében itt működő tiszttel és vele a terepet a jövőre nézve előkészítené... Hedry tanácsos egy diner alkalmával tegnap Guzzoni ezredessel összehozott. Ez alkalommal tisztán volt látható, hogy ő állásomról értesítve van.”⁸⁰

Hasonló tapasztalatokat szerzett Bély Alajos Varsóba történt megérkezése után. 1926. május 4-i jelentésében arról tudósít, hogy a lengyel vk. 2. osztály vezetője „... persze tisztában van azzal, hogy itt mit keresek, akárhogy tagadtam is, mert kért, ha valamire szükségem van, csak jöjjen hozzá... Rólam egyáltalán úgy beszélnek »a Megay utódja«, akiről mint hallom, mindenki tudja, hogy micsoda.”⁸¹

A magyar külképviseletekhez beosztott vezérkari tisztek „diplomáciai” tevékenységével — leleplezési céllal — elsősorban a kisantant országok sajtója foglalkozott. Említettük már, hogy a csehszlovák lapok bőségesen cikkeztek, a kérdésről azzal a kémkedési ügygel kapcsolatban, amelyben Bajnóczy Józsefnek is szerepe volt. Az ügy bírósági tárgyalásán a csehszlovák katonai szakértő így jellemezte a helyzetet: „Magyarországnak tilos a trianoni szerződés szerinti katonai attasékat küldeni, de nagyon jól tudják, hogy segítsenek magukon. Magyarország több volt tisztet tisztviselőként kinevezett a követségekre és ezek katonai attasé szolgálatot teljesítenek.”⁸²

Az Obzor című jugoszláv lap 1927. július 13-i számában felvetette, hogy Magyarország nyugtalanságot és forradalmat akar előidézni a kisantant országokban. „Ebből a célból a magyar kormány több vezérkari tisztet küldött ki külföldre, hogy ott megismerkedjenek a helyi viszonyokkal.”⁸³ A Narodna Obrana 1927-ben cikksorozatot szentelt a magyar külpolitika elemzésének. A lap többek között megállapította: „Sok vezérkari tiszt mint hivatalnok a diplomáciai szolgálatban van alkalmazva — mert Magyarország nem tarthat katonai attasékat.”

76 Uo. II. csop. 1920. 22212. sz.

77 Uo. 2. oszt. 1921. 31788. sz.

78 Uo. 2. oszt. 1925. 19597. sz. és 21107. sz.

79 Uo. 1927. 2535. sz.

80 Uo. 1924. 25555. sz.

81 Uo. 1926. 16202. sz.

82 OL Sajtólevéltár. MTI Könyvnyomatok. Bizalmas 1443. k. 1923. I. 15.

83 Uo. 1312. köt. 1927. július 15.

chékat. Ezek mind a béke elleni harcot szolgálják . . . Magyarországnak jól szervezett vezérkara van, mely a békeszerződés szerint megtiltattott." Ezt a jelentést Siller Antal, a Belgrádban működő rejtett magyar katonai attasé küldte a Központnak.⁸⁴

Időnként a francia sajtó is foglalkozott a kérdéssel. Az Echo de Paris című lap 1926 júniusban éles támadást intézett a Magyarországon uralkodó pretoriánus rendszer ellen: „A kormányzó a nagy osztrák—magyar vezérkar maradványait maga köré csoportosította, s minthogy egykor maga is Ferenc József kabinetjében volt szolgálatételeire beosztva, kollégáit állami szolgálatba, követésegeknél és konzulátusoknál helyezte el.”⁸⁵

A sajtómegnyilatkozásokat soha nem követte hivatalos eljárás. A katonai attasék kiküldésére vonatkozó — tételesen meghatározatlan — tilalmat Magyarország esetében nem vették komolyan a győztes országokban. Az antant hatalmak hivatalos szervei egyetlen esetben sem kifogásolták a volt vezérkari tisztek diplomáciai beosztását, nem kerestek alkalmat arra, hogy őket valamilyen módon kompromittálják. A szakelődői rendszer fennállásának nyolc éves időszaka alatt csak Marsik Jenő és Bajnóczy József visszahívása vált szükségessé.

A kialakult helyzet legalizálására 1927-ben került sor, a Szövetségi Katonai Ellenőrző Bizottság magyarországi tevékenységének megszüntetése után. A magyar hivatalos szervek Angliában kezdték meg tájékozódásukat a katonai attasék kiküldésének lehetőségéről. Rubido-Zichy londoni nagykövet 1926. december 15-én kelt magánlevelében arról számolt be Khuen-Héderváry külügyminiszter-helyettesnek, hogy az angol hadügyminisztériumban kifejtették neki: „ . . . itteni mérvadó körök felfogása szerint nem volna semmi ellenvetésük egy ilyen állás létesítése ellen, hogy egy magyar katonai attasé mindenestre itt nagy szimpátiának örvendene és hogy helyzete, amennyire lehet, angol részről megkönnyítették.”⁸⁶

Az illetékes angol hatóságok beleegyezésének megszerzése után a magyar katonai vezetés megtette a konkrét lépéseket a londoni magyar katonai attasé kijelölésére az agrément (előzetes hozzájárulás) beszerzése érdekében⁸⁷ Anglia példáját Olaszország és Franciaország is követte. 1927. november 1-i hatállyal megtörtént a londoni és a római, egy hónappal később pedig a párizsi magyar katonai attasé kinevezése.⁸⁸

*

A katonai szakelődőknek — bár formailag rejtve, polgári diplomáciai vagy konzuli beosztásban kaptak helyet a magyar külképviseleteknél — a nekik kiszabott feladatok teljesítése érdekében be kellett tölteniük a katonai attasé megszokott szerepkörét.

Munkájukban kétségkívül túlsúlyban volt — különösen az ellenségnek minősített kisantant országokban — a katonai attasé első és legfontosabb feladatköre: az idegen ország katonapolitikájának, katonai intézményeinek, háborúra való felkészülésének tanulmányozása, s a megszerzett adatok jelentése.

Hiba lenne azonban őket egyszerűen csak hírszerzőknek tartani. A katonai szakelődők a magyar külképviseletek fontos személyiségei voltak, különösen az ellenforradalmi időszak első éveiben, amikor a hadsereg meghatározó szerepet játszott az állami élet valamennyi területén. A katonai szakelődők az általá-

84 HL VKF 2. oszt. 1927. 17238. sz.

85 OL Sajtólevéltár. MTI Könyvtárosok. Bizalmas 1452. k. 1926. VI. 9.

86 OL KÜM Külügyi alkalmazottak bizalmas levelezése. 1926. 77. lap.

87 HL HM Eln. B. o. 1927 6586. sz.

88 HL Kormányzói elhatározás 465., 482., 484., 539. sz. 1927.

ban szokásosnál fokozottabb mértékben látták el a katonai attasé szerepkörből fakadó azon kötelességet, hogy a külképviselet vezetőjének katonai szakértői legyenek.

A katonai attasé feladatkör harmadik területe, a saját hadsereg képvisellete a fogadó országban, a viszonyok kényszerítő erejénél fogva háttérbe szorult, de még a szigorú rejtés ellenére sem volt kiküszöbölhető. Ez a képvisellete azokban az országokban valósult meg elsősorban, amelyekkel Horthy-Magyarország jó viszonyban állt, vagy amelyek valamilyen okból legalábbis jóindulatot tanúsítottak a magyar törekvések iránt.

Az a tény, hogy a magyar külképviseletekhez beosztott diplomaták, vagy konzulok közül egy valaki katonai attasé feladatkört lát el — mint láttuk — nem maradhatott titokban egyetlen ország illetékes szervei előtt sem. A jelek azt mutatták, hogy pár év elteltével még a győztesek számára is kedvezőbbnek látszott a nemzetközi diplomáciai kapcsolatokban megszokott, kölcsönösségen alapuló katonai attasé tevékenység felújítása Magyarország vonatkozásában.

A katonai attasék kiküldésére vonatkozó jog elismerése a világháborúban győztes és a legyőzött államok közötti kapcsolatok normalizálásának a jele volt, lépés az egyenjogúság felé, de egyúttal a magyar katonai vezetés lehetőségeinek kiszélesedését is jelentette az 1930-as évek magyar külpolitikájának kialakításában.

Лайош Арокаи

ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ СЕКРЕТНОЙ ВЕНГЕРСКОЙ ВОЕННОЙ АТТАШЕ-СЛУЖБЫ В ПЕРИОД 1923—1928 ГГ.

Резюме

В 1922 году Министерство финансов настаивало на ликвидации большинства должностей военных референтов. Правительство отклонило это предложение, более того, дало разрешение на создание новых служебных мест. В 1923 году военные референты были назначены в сформировавшиеся тогда венгерские посольства в Ревале и Анкаре, а также в уже более давно функционировавшее венгерское представительство в Софии.

Замаксимированная деятельность венгерских военных атташе не осталась незамеченной для компетентных органов западных великих держав и стран Малой Антанты. Несмотря на то, что пресса этих стран неоднократно занималась вопросами запретной деятельности офицеров венгерского генерального штаба, находившихся в штате дипломатического корпуса, официальные органы не препятствовали их работе.

После прекращения военного контроля над Венгрией — начиная с 1927 года — Венгрия получила возможность — в рамках традиционных условий международных дипломатических сношений — теперь уже открыто направлять военных атташе в свои зарубежные представительства. Институт военных референтов в 1927—1928 годах был постепенно упразднен.

Lajos Árokay

DIE TÄTIGKEIT DES GEHEIMEN UNGARISCHEN MILITÄRATTACHÉDIENSTES
ZWISCHEN 1923 UND 1928

Resumee

Im Jahre 1922 ersuchte das Finanzministerium um die Liquidation der meisten militärischen Fachreferenten-Stellen. Die Regierung lehnte diesen Antrag ab, und genehmigte sogar zusätzliche Dienststellen. 1923 wurden militärische Fachreferenten den derzeit aufgestellten ungarischen Botschaften in Reval und Ankara sowie der schon seit langem funktionierenden ungarischen diplomatischen Vertretung in Sofia zugeteilt.

Die Tätigkeit der geheimen ungarischen Militärattachés ist der Aufmerksamkeit der zuständigen Organe der westlichen Grossmächte und die der Länder der kleiner Entente nicht entgangen. Obwohl die Presse dieser Länder sich oft mit der verbotenen Tätigkeit der ungarischen Generalstabsoffiziere, die diplomatischen Status hatten, beschäftigte, unterbanden die amtlichen Organe ihre Tätigkeit nicht.

Mit der Aufhebung der militärischen Kontrolle in Ungarn im Jahre 1927 bestand die Möglichkeit, dass Ungarn jetzt schon ganz offen den internationalen diplomatischen Bedingungen gemäss Militärattachés den diplomatischen Vertretungen zuteilen konnte. Die Funktion der militärischen Fachreferenten wurde 1927—28 allmählich liquidiert.